

de doorstroming van nieuwkomers naar hogere besturen. De grote verschillen in aantallen gemeenteleden en predikantsplaatsen tussen de classes en provincies werkten nauwelijks door in de samenstelling van de bestuurscolleges, hetgeen in de praktijk zeer ten nadele van de orthodoxie werkte. De uiteindelijke macht lag bij de Provinciale Kerkbesturen, die niet alleen de leden van de Synode kozen, maar ook het laatste votum over elke reglementswijziging, dus het veto-recht hadden. Wijziging van het Algemeen Reglement was slechts mogelijk wanneer tweederde van de leden van de Provinciale Kerkbesturen daaraan zijn goedkeuring gaf. Met deze laatste bepaling was het wel en wee van de kerk in handen gelegd van een kleine groep bestuurders, die voor tweederde uit predikanten bestond. Deze bepaling sloot feitelijk elke reorganisatie van niet-marginale aard uit.

Ook langs de weg van de verdergaande kerkelijke democratisering was geen uitweg uit deze situatie mogelijk. In 1852 was met artikel 23 van het Algemeen Reglement de basis voor kerkelijke democratie gelegd. Daaraan was in 1867 eindelijk een begin van uitvoering gegeven. Konsekwente doorvoering van het democratische principe had een fundamentele wijziging in de machtsverhoudingen kunnen bewerkstelligen, die kerkelijke reorganisatie in het verschiep bracht. Al moet aan wie dit betwijfelt, onmiddellijk worden toegegeven, dat daarvoor een ware aardverschuiving nodig zou zijn geweest. In 1874 deed de Synode een belangrijke stap op weg naar verdergaande democratisering door te besluiten tot de afschaffing van het coöptatie-stelsel voor de kerkeraden, dat nog bij een grote minderheid van de kerken in zwang was, en tot opheffing van de kiescolleges ten gunste van rechtstreekse verkiezing. Beide wijzigingen werden door de Provinciale Kerkbesturen verworpen. Ook de uitweg uit het slop van de kerkelijke crisis via democratisering sneed de 'aristocratie' van de Provinciale Kerkbesturen af.

Het is eigenlijk verbazingwekkend dat men gedurende de vijftien jaar vóór de Doleantie is blijven proberen kerkelijke reorganisatie tot stand te brengen. Men kan zeggen dat die hardnekkigheid van weinig realiteitszin getuigde, maar ze is verklaarbaar uit de wanhoop die de kerkelijke crisis opriep. Kuyper had al in de jaren zeventig zijn conclusie getrokken. Naar reorganisatie streven via de kerkelijke weg, die van de besturen en reglementen, kwam hem als verspilde moeite voor. Over bleef voor hem de uitweg van een reorganisatie via een andere route, die van de Doleantie. Deze gaf in feite uitvoering aan wat de kern van Kuypers kerspelpuntenplan uit 1873